

MÉG MINDIG TANULOK

Bizonyos emlékek a tudat alól, mintegy álommá szublimáltak, évtizedek múltán is, olykor előbújnak, visszatérnek. Persze már az idős asszony nyugdíjgondjaitól, halálfélelmétől tápláltak, mint valósága az életrajz egy-egy mozzanatának. Például: részben saját akaratomból, a hatvanas évek második felében percek alatt állás nélkül maradok.

Hívat főnököm, a *Dolgozó Nő* főszerkesztője. Okos asszony. Pártmunkásként került, lojalitásával kiérdemelt bizalom jutalmául, a lap élére. Hasonló szempontok szerint – egészséges származás is számít persze –, bár még előlegezett bizalom gyanánt verbuválják többnyire a belső munkatársak zömét. Nem tehetségesek, nem képzettek. De igyekeznek teljesíteni minden utasítást. Csakhogy a szerkesztés, írás némi szakértelmet, ismereteket is igényel. Ezért aztán a vezetőség kénytelen profikat is alkalmazni, s azok meg – a remek költő Kányádi Sándor, a szellemes prózaíró Panek Zoltán, Erdélyi Laló, a legjobb fotóriporter, Jánky Béla költő, Cseh Gusztáv, jeles grafikus, jómagam is, kisebb-nagyobb mértékben politikai megbélyegzetteként – kénytelenek vállalni a különben nem túl vonzó munkát. Kéves pénzért. Én félnormával szerkesztem a művelődési rovatot. Még nem sejttem, hogy hűségese kísérőm is van. Ahogy a kapun kilépek, vár, és minden lépésemet figyel, feljegyz. Én majd ötven év múlva olvasom, hogy útban a szerkesztőség felé hány percet töltöttem a gyógyszertárban, hányat a dohányboltban, és milyen cigarettát vettem.

Beszélgetésemnek a főszerkesztővel ez a figyelem az általam még nem ismert, de nagyon is fontos, talán döntő hátttere. Blanka hellyel kínál, és megkínál egy váratlan ajánlattal is: ne folytassam a kultúrreszort szerkesztését. Előléptet: foglalkozzam a kül- és belpolitikával. Bizalmi munka, és lényegesen előnyösebb anyagilag. Pár percig meg se tudok szólalni. Aztán kinyögöm, hogy ez a terület messze áll a képzettségemtől. Azt is megkérdem, miért kell abbahagynom azt a munkát, amelyhez szakmai közöm van.

– De hát értse meg, hogy ez megtiszteltetés! Pártfeladat! – indokolja a főnöknő a váratlan döntést. Nyájasan teszi hozzá: – A maga intelligenciájával igazán nem probléma beletanulni ebbe a nagyon fontos és érdekes feladatba.

– De hát beletanultam valami egészen másba, ami eddigi tanulmányaimmal is, hajlamaimmal is jobban egyezik. Ha nem jól végzem a munkámat, meg lehet mondani. Tisztázhatjuk, mi a hiba – védekezem egyre riadtabban. Néhány percnyi csend, mindketten rendezzük érveinket.

– Gondolja meg, Julika, ismétlem: pártfeladatról van szó. Ilyesmit elutasítani, ez lenne a legnagyobb hiba – érvel nyomatékosan a főnöknő. – A férjének is ártana az ilyen negativista megatartással.

Ez már zsarolás, gondolom, de visszafogom indulatomat, nem mondom ki, érzem a nyilvánvaló veszélyt, beérem annyival, hogy a férjemnek az lenne kínos, ha olyasmire vállalkoznék, amihez nem értek. A külpolitika és a belpolitika lehet a legfontosabb publicisztikai szakma, de egészen más követelményeket támaszt a szerkesztővel szemben, mint bármi, amivel eddig foglalkoztam a lapnál: szépirodalom, színház, zene, képzőművészet. Ezeket az olvasó elé tárni, másféle tudást és felelősséget jelent.

– Hát éppen erről van szó! A felelősségről! Ezt érdemes megfontolni. Aludjon rá egyet, Julika. Holnap reggel várom a választát.

A válaszom készen van. Kilépek a főnöki szobából. Leülök a legközelebbi íróasztalhoz, és már gépelem is a lemondásomat.

Háromévi állástalanság elébe nézek. A történetek után egyetlen szerkesztőség sem kér belőlem. Sokat tanulok abból, ahogyan a főszerkesztők visszautasítanak. Most, ahogy fél évszázad múltán felidézem ezt a tapasztalathalmazt, jellemképek meg egyáltalán a társadalom képe mind világosabban mutatja meg a magát szocialista értékhozónak tekintő világ jellegzetességeit. Két igazán sokatmondó epizódot emelek ki. Egy igaz ember és egy karrierista portréja a legtanulságosabb. Az igaz ember – a meggyőződéses kommunista puritán változata – komor képpel hallgat egy ideig, aztán fel-sóhajt, és a szemembe nézve mondja:

– Maga nem való pártlap szerkesztőségébe.

A karrierista – aki akkor lesz központi bizottsági tag, amikor a mozgalom régi, tehát már csalódott tagjai egymástól is félnek – mástól fél: – Az elvtársnőt nem szeretik a szerkesztőségben. Ez egy kicsi közösség, az ilyesmi, tudja, számít...

A válaszom kérdés, és nem udvarias. Emlékezetem szerint nagyjából így hangzik: – Van-e olyan szabály a munkatörvénykönyvben, hogy például egy szerkesztőségben mindenkit mindenkinek szeretnie kell? Mert úgy emlékszem, hogy '68 tavaszán, és ezt az egész szakma tudja, egy bizonyos szerkesztőségi értekezleten a kollégák kifejtették igencsak kritikus véleményüket a főszerkesztő elvtársról, s lám most azért itt ül...

Persze '68 őszén, egy éppen megürült állást igénylő kérésemre és az erről szóló beszélgetésre akkor kerül sor, amikor már tankok dübörögnek Prága utcáin, és három hónap szünet után, mialatt nem volt látható, a főszerkesztő elvtárs egy délután, lapzártakor megjelenik a szerkesztőségben. Nincs vesztenivalóm, kimondom azt, amit ő is tud, és a történelmi fordulattól felbátorodottan okkal hallgat róla.

Ezt 2016 októberében írom. De gondolatban még 1967-ben, illetve 1968-ban vagyok. Sartre-korszakomat élem: „Szabadnak lenni nem azt jelenti, hogy meg tudjuk tenni, amit akarunk, hanem hogy azt akarjuk, amit meg tudunk tenni” – a francia filozófus írói idézem ebéd közben, némán és étvágytalanul töprengő családomnak. Értik, miért tettem, de nem biztos, hogy egyetértenek: nem helyeslik és nem helytelenítik, hogy kiléptem az állásomból. Nekem sincs étvágyam, de majdnem boldog vagyok. Szorongó és szabad.

És most, 2016 októberében, amikor ezt felidézem, eszembe jut még valami, ami akkor nagyon bántott. Felálltam, s felállt a főszerkesztő elvtárs is (ahogy illik, hiszen valamikor civilizált ember volt, kiváló magyartanár egy nagy hagyományú iskolában és finomtollú poéta), felálltam, mondom, és kifelé indultam, utamba esett a nemrég még jó barátom, most már főszerkesztő-helyettes íróasztala: a fiatal író nem ült a helyén. Hát persze! Amint beléptem, rám nézett, „kilépek egy kafára” motyogta, és eltűnt. Igen, ő az, és azt hiszem, én olvastam először még kézzel írt első – s máris remek – novelláját, igazi tehetség, gondolom lelkesen már akkor. Azóta ugyancsak sokra vitte. Ad is magára, olyannyira, hogy a szolidaritás azóta sem erős oldala.

Szégyenkezve – helyettük is? – indultam lefelé a régi Szentegyház utcai ház kopott lépcsőin, és megint csak a szabadságra gondoltam. Meg az árara. Szabad vagyok, ismételtettem magamban. Vajon vigasztalt, hogy ők már nem azok? „Milyen meglepő élni!” – jegyzi fel Márai Sándor 1946-os naplójában. Valóban meglepő. Szóval még mindig tanulok.

Az ideológiához, gondolom akkor, többféleképpen lehet viszonyulni (a viszonyulás divatszó volt). Lázadva vagy csak éppen tagadva, de a helyzetbe, a kiszolgáltatottságba némán beletörődve is ugyanakkor, elfogadva, kinkszerűen azonosulást mímelve, vagyis alávetett, alattvalói módon. Eszembe jutnak póruljárt barátaim: hogyan büntet a magát munkáshatalomként minősítő rendszer! Kétkezi munkássá degradálva az értelmiségit. A filmoperatőr Fischer Pista meg az újságíró fotós Erdélyi Laló gyári munkás lesz. Pista a maga robusztus fizikumával és természetével be tud illeszkedni a munkáskörnyezetbe. Laló másféle alkat. A melósok mégis befogadják:

remekül futballozik, s az egész heti, durva gúnnnyal illetett ügyetlenkedéseit megbocsátják minden szombat délután, valahányszor gólt rúg a gyár sportpályává kinevezett udvarán. A román nyelv ezt a metamorfózist névén is nevezi: munca de jos. Nem is tudom, van-e pontos magyar megfelelője annak, hogy valakit letaszítanak egy alacsonyrendűnek tekintett társadalmi rétegbe. A proletárdiktatúra paradoxona!

Közben én szabad emberré válok. Bizonyos értelemben, bizonyos kerektek között igazán szabaddá. Az Erzsébet útról – strada Racovița – a Majális útra költözöm – Calea Republicii. Új otthonom, a Botanikus Kert és az Onkológia közötti villában, egy garzonlakásszerűvé leválasztott szoba és fürdőszoba. Megvagyok konyha nélkül is. Apu a bidére szerelt egy ládát, fehérre festette, azon meg egy rezsó éppen megfelelő főzőalkalmatlanság. És meg tudok élni – némi szülői támogatással – anélkül, hogy lealázó kenyeret keresnék külpolitikai és belpolitikai cikkekkel. Van időm az igazi munkára. Recenziókat írok, hol elfogadják, hol nem, és lassan, de biztosan közeledem az esszéhez. Regényt fordítok franciából. Az első könyvem – Swiftről szól – 1968-ban megjelent. A belső címlapról persze lekerült a Vörösmarty-mottó: „Az ember fáj a földnek”.

Szorgos állásnélküli vagyok, és az Irodalmi Alap – még nem az Írószövetség! – tagjaként nem kell attól rettegnem, hogy értem jönnek a rendőrök, és letartóztatnak mint munkakerülőt, ami állástalan festőkkel, költőkkel, kritikusokkal bizony megeshet. Esténként vendégeket fogadok, teával és fokhagymás pirítóssal traktálom őket, egyébre nem telik, de vidám csevegés közben igazán jól fogy, és jólesik a szerény vacsora. Távoznak, a fokhagymaszag maradna, de kitárom az ablakot, és a Botanikus Kertből beárad szobámba télben, nyárban a tiszta levegő, a szabadság minden illata.

A szomszédom nyugdíjas, de nem munkanélküli. Megbízata van. Figyelemmel kíséri napról napra, óráról órára az életemet. Játékos kedvű – a veszélyes játékokat is vállaló, sőt kedvelő – barátaim becsengetnek az éber szomszédhoz, és közlik vele, hogy hozzám jönnek látogatóba. Mérsékelten zavarba jön, mosolyog, ismerik egymást. Egy bizonyos körben mindenki mindenkit ismer. Felesége egyébként a *Korunk* alkalmazottja, könyvelő.

Egy nap, déli órában csengetnek. Páll Lajos, a festőművész költő áll az ajtóban.

– Hát te honnan tudod, hogy ideköltöztem?

– Szócs Pistától. Ő mindent tud. Idáig kísért. A szemközti járdáról még a saját képemet is megmutatta, meg a bal sarokban a Szervátius-szobrot.

Szabadságom tehát viszonylagos. Milyen is lehetne?! Szóval Szócs. Szócs is.

– „Szép az új könyved, Julika.” Szétnéztem a Sora kasszája előtt. Ki szólított meg? 2007-ben vagyunk. Hát ő volt. Szócs, a régi ellenség és majdnem barát. Már az első könyvem – *Swift és a huszonegyedik század* – első példányára rábökött az *Utunk* alatti cukrászdában – még nem neveztük kávézónak – 1968 őszén, a könyvecske (Kányádi hencsegő példánynak nevezte az ilyet) ott hevert a műmárvány asztalon, amelyet déltájt gyakran körülültünk néhányan. A két Szilágyira emlékszem, Domira és Pistára, azt hiszem, Saszet is ott volt, a kávé mellett egy fél deci konyakkal ünnepeztünk, amikor felmagasodott mögöttünk a már akkor hústorony Szócs, a Skót, ahogy bizalmasai nevezték. „Ezt a könyvet vártam” – röhögött vésztjóslóan, mert fenyegetésnek hangzott, ki is lelt a hideg. Igen, félttem Szócs-tól, bevallom. Ki nem félt, és nemcsak a kezdők, vitriolos mondataitól? Az irodalmat ismerte, nagyon is jól, csak a szerzőket szerette bántani. Már akiket ismert személyesen, bár nem voltak sumérok. Valamikor télen megállítottam az utcán: „Hogyhogy nem vágtad le a könyvemet? Vártad... „Nem találtam fogást rajta.”

Akkortájt épp Bálint Tibi Forrás-kötetét támadta, az igazságnak és a rágalomnak, elismerésnek és megalázásnak azzal a veszélyes és kejes keverékével, amiről híres volt bizony, mert egyszerre tűnt az ilyen eljárás hitelesnek és hamisnak. Épp az előző nap kértem számon Bajor Bandin, aki az előszót írta a kötethez, vagyis pártfogója volt, úgyszólván keresztapja a pályakezdő könyvnek: miért nem védte meg? Bandikó védekezett és támadott, ő is mestere volt a fortélyos szónak, talán a legkülönb, a zseni, mondván, milyen meggondolatlanul rosszul tettem, hogy a friss *Utunkban* igyekeztem óvni a tehetséges, de még tapasztalatlan szerzőt a rosszindulat emberi méltóságot sértő komizásától. „Milyen kicsike vagy, és ujjat mersz húzni Szóccsel” – váradiasan mondta, majdhogynem pestiesen. Aztán negyven évvel később, amikor már nem élt a sajnálkozva sértegetett író, nem tudom, hogy belépett-e Szócs is a BITbe, a Bálint Tibor Társaságba, mert igen, van ilyen. Bár halálában megkapta, amire életében rászorult: a szolidaritásra, az elismerésre. A Társaság kilószám cipelte a sírra a megemlékezés, az elismerés virágait, a szeretetét, amiből életében nem kapott annyit, amennyit megérdemelt volna. A hűség látványos gesztusaiét, a baráti bámulatot, aminek annyira tudott volna örülni, hogy ne kelljen gyakori féldecikkel pótolnia azt az örömet, ami annyira hiányzott az életéből.

Tibikét utoljára a Dávid Ferenc utca sarkán láttam, kabátja pecsételt volt, egy gomb is hiányzott róla, egy másik gomb cérnaszálon lógott. A Széchenyi téri buszmegálló felé tartott lihegve, s vitte nem a pungát, amelyről Tamás Gazsi emlékezett meg felejthetetlenül az *És*-ben, a kosztoscésztét vitte a városháza szociális konyhájáról, a Zola utcából. „A kis ebédem”, magyarázta szemérmesen, és éppen jött a busz. Akkor is tanultam valamit.